

TÜRK VE KIZILDERİLİ (KUZEY AMERİKA) KÜLTÜRLERİNDE KUŞ MOTİFLERİ VE SEMBOLLERİ

BIRD MOTIFS AND SYMBOLS IN TURKISH AND NATIVE AMERICAN (NORTH AMERICAN) CULTURES

Mehmet Ali EROĞLU*

ÖZ: Türk kültüründe ördek, kuğu, güvercin, saksağan, kaz, sülün, turna, tavus kuşu ve bıldırcın gibi kuşlar önemli yere sahiptir. Kuş figürü halı ve kilimlerde, el yazması kitaplarda, çini ve seramiklerde, ahşap, taş maden ve bakır işçiliğinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kuş sembolü Türk kültüründe, olduğu gibi gerçekçi görünüşü ile kullanılmamıştır. Sembol olarak kuşu kutsal sayan ve önem veren kültürlerden biri de Kızılderililerdir. Kızılderililerin kökeni ve kültürleriyle ilgili birçok araştırma yapılmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Orta Asya bozkırlarından yola çıkarak Sibirya'ya, buradan da Bering Boğazı'nı geçerek Alaska'ya vardıkları ve Kuzey Amerika'ya yerleştikleri düşünülmektedir. Kızılderili kültürü ve Türk kültürü arasındaki benzerliği anlamak için Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk kültürünü incelemek gerekmektedir. Kızılderililer ile Türklerin arasında kültürel benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerin arasında el sanatları da yer almaktadır. Türk kültür ve sanatında sıklıkla karşımıza kuş figürleri Kızılderili kültüründe de kutsal sayılan bir figür olmakla birlikte bu kültürde kuşun tüylerinin ve diğer bölümlerinin de önemli olarak kabul edildiği bilinmektedir. Kuş tüylerinin ve sembollerinin yaygın olarak kullanıldığı Kızılderili kültüründe kuş; sembol olarak kullanıldığı gibi kuş tüylerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Kuş figürü; dokumalarda, seramiklerde, giysi, aksesuarlarda ve çeşitli öğelerde görülmektedir. Özellikle Kızılderili dokumalarında Türk dokumalarında bulunan desenlere benzerlikler dikkat çekmektedir. Navajo kilimleri incelendiğinde; kuş motifinin hayat ağacıyla kullanıldığı örnekler görülmektedir. Kutsal hayat ağacı olarak sayılan mısır bitkisinin üzerinde çok sayıda kuş kullanıldığı gibi bazı örneklerde bir veya birden fazla sayıda kuş motifi kullanılmıştır. Dans ritüellerinde tamamen mistik bir anlam ve anlatımla kuş figürlü kıyafetler giymişler; kuşların gaga, pençe ve kanatlarını da yanlarından ayırmamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kuş, Kızılderili, Navajo, kilim, Türk kültürü

ABSTRACT: Birds like cranes, peacocks, quail, pigeons, magpies, geese, and pheasants are highly prized in Turkish culture. Manuscript books, tiles, kilims, carpets, rugs, and artwork made of wood, stone, metal, and copper frequently use the bird theme. Turkish culture doesn't usually use realistic representations of birds. Another culture, the Indians, who value and regard Birds as a holy emblem, have done numerous studies on their history and culture. Some researchers speculate that they came from Central Asia or Siberia and eventually settled in North America. Examining Turkish culture from Central Asia to Anatolia is crucial to comprehend the similarities between Native American and Turkish cultures. Between Indians and Turks, there

* Doç. Dr.-Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/Antalya-m-ali-eroglu@hotmail.com (Orcid: 0000-0001-5576-9333)

are cultural overlaps. Handicrafts are one of these parallels. In Turkish culture and art, bird figures are commonly seen. As well as a figure regarded as holy in Native American culture, it is known that the feathers and other parts of the bird are considered important in this culture. Native American culture uses bird feathers and symbols extensively. Just as the bird is a symbol, it can also be seen that these items are often used in similar ways. Figures of birds can be found in weavings, ceramics, clothes, accessories and various other items. The similarity to Turkish weaving designs has led people to notice this. For example, on Navajo carpets there are instances where the bird pattern is combined with the tree of life motifs. American Indians adorned themselves with clothing depicting birds in order to have a deeper understanding of their mystical meanings and expressions.

Keywords: Bird, Native American, Navajo, kilim, Turkish culture

Giriş

Türkler ve Kızılderililer farklı kıtalarda varlığını sürdüren fakat benzer kültürel özelliklerinin olduğu topluluklardır. Türk ve Kızılderili kültürünü karşılaştırmak veya benzerliklerinin sebebini aramak gerekirse; Kızılderililerin Bering boğazını kullanarak Amerika kıtasına geçtikleri tezini kabul etmek gerekir. Bu tezin savunduğu kriterler incelendiğinde; her iki kültüründe beslenme kaynağının Orta Asya olduğundan yola çıkarak kültürler arası benzerlikler aranmalıdır.

Kızılderililer konusunda araştırma yapan bilim adamlarının Kızılderililerin nereden geldikleri ile ilgili yaptıkları araştırmalar sonucu ortaya çıkan bulgularda; sanat, kültür, dil ve inanışlarla ilgili benzerlikler görülmektedir. Tüm bu bulgulardan anlaşılacağı üzere Kızılderililerin Asya kökenli ve Türklerle akraba topluluklar olabilecekleri fikri güçlenmektedir.

Günümüzde Kızılderili ya da Amerikan yerlileri olarak bilinen, son zamanlarda etnik kökenleri ve tarihleri araştırma konusu olan Kızılderililerin atalarının kökenlerinin; Aztek, İnka, Maya ve Olmek gibi büyük medeniyetlere dayandığı anlaşılmaktadır. En çok bilinen teoriye göre, günümüzden 60.000-25.000 bin yıl önce Bering Boğazı ile Alaska bir kara parçası ile birleşti. Bu teori hala günümüzde tartışmalı bir konudur. Bu bilginin ışığında Kızılderililerin Orta Asya bozkırlarından yola çıkarak Öncelikle Sibiry'a buradan Bering Boğazı'nı geçerek Alaska'ya vardıkları ve Kuzey Amerika'ya yerleştikleri varsayımı düşünülebilir. Aynı zamanda; Türk topluluklarında olan bazı ritüel ve kültürel benzerliklerin Kızılderili kabilelerinde de olması, Kızılderililerin kökenlerinin Orta Asya'ya kadar dayandığı düşüncesini akla getirmektedir. Kızılderililer ile Anadolu kültürünün benzerlikleri aranırken mutlaka ortak nokta olarak Orta Asya'ya kadar inilmelidir (Eroğlu, 2018: 511).

Kızılderililer günümüzde Hristiyan olsalar da geçmiş dönemlerdeki inanışları Orta Asya ile benzerlikler göstermektedir. Dolayısıyla "ana vatanları" neresi olursa olsun, ilk göçmen dalgalarıyla bir tür Şamanizm'in her iki Amerika kıtasında yayıldığı düşünülebilir. Kuzey Asya ile Kuzey Amerika arasındaki temas ve ilişkilerin, ilk insanların Amerika'ya girişinden

çok sonra da birtakım Asya etkileri aracılığı ile benzerliklerin buraya kadar ulaştığı düşünülebilir (Eliade, 1999: 370).

Şaman inanç sitemine göre; ay, yıldız, güneş ve gökyüzündeki kuşlar gibi gökyüzü unsurları da kutsal sayılmaktadır. Türkler her iki kültürde kutsal sayılan bu sembolü kültür ve sanatlarında sıklıkla kullanmışlardır. Türk kültüründe kullanılan kuş sembolleri çoğunlukla stilize edilerek kullanılmıştır. Özellikle halı ve kilimlerdeki kuş sembolleri geometrik formda kompozisyonlara dahil edilmiştir. Kızılderili kültüründe ise daha çok natüralist tarzda kuş formuna ve yapısına bağlı kalınarak kullanılmıştır. Özellikle hayat ağaçlı Navajo kilimlerinde kullanılan kuş sembolleri neredeyse bire bir resmedilmiştir.

Kızılderililerin kutsal sayıp çok sevdikleri kuş sembolünü ve kuş tüyünü, yaşantılarının her yerinde görebiliriz. Kıyafetleri ve aksesuarlarında, dokumalarında, özel ritüellerde kullandıkları davullarında, çömlerinde ve dokudukları sepetlerinin üzerinde farklı kuş figürleri bulunmaktadır.

Amerikan Yerlilerinin efsanelerinde; “thunderbird” olarak adlandırılan, şimşek ve gök gürültüsüne sebep olduğu düşünülen kuşun; muazzam kanatlarıyla güneşi kapatacak kadar büyük olduğuna, şiddetli bir fırtınadan hemen önce ortaya çıktığına, ölüm ve yıkım getirdiğine inanılmaktadır.

Türk ve Kızılderili kültüründe kuş sembolünü konu alan bu çalışmada; iki kültür arasındaki benzerliklerin ortaya konulması, her iki kültürde de sıklıkla kullanılan kuş sembollerinin kullanım alanlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Her iki kültürde de farklı sanat dallarında ve farklı yorumlar ile kullanılan kuş motifi, sembolik anlamlar içerdiği gibi mistik ve mitolojik anlamlar da taşımaktadır. Türk ve Kızılderili kültüründe Orta Asya şaman inancının etkisi olarak kuş sembolü kutsal sayılmaktadır.

Bu çalışmada; iki kültürde de yaygın olarak görülen kuş sembolünün kullanım alanları incelenmiş olup sembollerdeki şematik ve anlamsal benzerliklere ulaşılması hedeflenmiştir. Yapılan araştırma Türk ve Kızılderili kültürü ve bu iki kültürdeki kuş sembolü ile sınırlandırılmıştır. 2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Navajo rezervasyon bölgesinde yapılan alan araştırması sonucu elde edilen fotoğraflar, literatürle desteklenerek karşılaştırmalı yöntemle incelenmiştir.

1. Türk Kültüründe Kuş Sembolü ve Kullanım Alanları

Türk kültür ve mitolojisinde kuş sembolü önemli bir yere sahiptir. Türk kültür ve sanatının beslenme kaynağı olan Orta Asya kültürüne göre kuşlar kutsaldır ve ruhun simgesidir. Türk kültüründe doğada görülen kuşlar olduğu gibi, mitolojik kuşlar da sembol olarak kullanılmıştır.

Tüm kuşların başı olarak bilinen Zümrüdü Anka; göğün dördüncü katında dolaşan, Kafdağı’nda yaşayan, insan başlı ve ateşten yaratıldığına inanılan bir kuştur. Bu kuşun Zülkarneyn ile konuştuğuna inanılmaktadır

(Sözeri, 2014: 181-189). “Hüme” veya “Humay” kuşu olarak bilinen bu kuş Türk Kültüründe kutsal kabul edilmektedir. Küllerinden yeniden doğan Zümrüd-ü Anka ile Humay kuşu arasında mitolojik açıdan benzerlikler bulunmaktadır.

“Doğu’nun kutsal mitolojik kuşunun da zamanı geldiğinde kendini yaktığına ve küllerinden yeni bir Zümrüd-ü Anka’nın doğduğuna inanılır. Kuşlar, kutsal doğurgan yumurtayı temsil ettiğinden yumurtadaki doğum ve aşılammış yumurtanın taşıdığı ölüm kavramı bu kuşun kendisini yaktığı ve küllerinden tekrar doğduğu şeklinde algılanabilir.” (Ateş, 2011: 128).

Akbaba ve kartal gibi kutsanmış kuşlar da Asya’nın genelinde kutsal sayılmaktadır. Bu kutsal düşüncenin bir örneği olarak Yakutların kartal gördüklerinde bu kuşa dana kurban ettiğinden bahsedilmektedir. Bunun sebebi, Asyalıların kutsal hayvanların yardımıyla doğduklarında ve öldüklerinde gökyüzüne çıkarak yeniden doğacaklarına inanmalarıdır (Ateş, 2011: 128).

“Kuşun ruhun simgesi olduğu, Orhun Yazıtlarındaki ölümle ilgili ifadelerden anlaşılmaktadır. Türkçede “uçmak” sözcüğü ölümü ima ediyordu. Aynı zamanda cennetin ifadesi olan kuşların, şamanlar tarafından suretine bürünülen ve yardım alman ya da koruyucu ruh olarak edinilen hayvanlardan sayıldığı anlaşılmaktadır” (Çoruhlu, 2015: 171).

Orta Asya ve Çin’de de eski çağlardan beri kaz ve kuğu gibi kuşların da kutsal kabul edildiği bilinmektedir. Sülün güzellik ve iyi şansın, bildircin yiğitliğin, saksagan iyi haberin, kırmızı karga güneşin, kara karga şeytanın, turna ölümsüzlüğün ve uzun yaşamın, ördek ferah ve mutluluğun, güvercin uzun hayatın, kaz erkekliğin ve başarının, tavus kuşu ise güzellik ve itibarın simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2015: 194).

Görüldüğü üzere Orta Asya kültüründen başlayarak günümüze kadar Türk kültür ve sanatında sıklıkla kullanılan kuşların sembolleştirilip bu kuşlara mistik ve manasal anlamlar yüklendiği görülmektedir. Türk kültüründe mistik anlamlar yüklenen kuş sembolleri, yırtıcı olan ve yırtıcı olmayan kuşlar olarak da gruplandırılmaktadır. Örneğin kartal; yırtıcı kuşlar grubuna dahil edilmiş ve birçok sanat alanında sembol olarak kullanılmıştır.

“Kartal, Türklerde önemli bir yer edenmiş ve Türklerin milli sembollerinden biri olmuştur. Özellikle Göktürk ve Uygurlarda kartal ve diğer yırtıcı kuşlar hükümdar veya beylerin koruyucu ruhu ve hukuki sembolü olmuştur. Güneş, güç ve kudreti de temsil eden söz konusu hayvanlar, mücadelelerde zafer kazanmanın işareti olmuştur. İslamiyet’ten sonra da kartal, hükümdarlık, güç ve kuvveti temsil etmiş, zaman zaman arma olarak kullanılmıştır. (Çatalbaş, 2011: 50).

Hayat ağacında yaşadığına inanılan kartal, kuşların beyi olarak kabul edilmektedir. Altay Türklerine göre kartalın Tanrının ilk temasa geçtiği kutsal hayvan olduğu düşünülmektedir. Türk kültüründe sıklıkla kullanılan kartal; Sırp ve Yunan krallıklarında, Avusturya (Macaristan) İmparatorluğu,

Rus Çarlığı, Trabzon Rum Pontus İmparatorluğu gibi birçok devlet ve imparatorluklarda devlet arması ve bayrak sembolü olarak kullanılmıştır. Bugün ise Arnavutluk bayrağının ana simgesini kartal motifi oluşturmaktadır (Sazak, 2014: 143).

Geçmişten günümüze kadar birçok Türk devletinde yırtıcı olan ve olmayan birçok kuş motif ve sembollerinin kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Bu sembollerin Türk Kültüründe bu kadar çok yaygın kullanımının ana sebebini Orta Asya Şaman kültürü ile ilişkilendirebiliriz. Şaman kültüründe ve ritüellerinde kuşun ayrı bir önemi vardır. Gökyüzü unsurları ve kuşlar her daim kutsal sayılmış ve kuşların mistik gücünden yararlanılabileceği düşünülmüştür. Kuşlar ile iletişim kurmanın, Tanrı ile iletişim kurmaya yardımcı olabileceğine inanılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak Türk kültüründe kuşlarla ilgili çok sayıda rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bazılarında ruhun kuş biçiminde olması, bir başka deyişle kuşların ruhu simgelemesi, Türk mitolojisinde sıklıkla görülmektedir (Çoruhlu, 2015: 75). “Yakut Türkleri de ölümden sonra, iyi ve kötü, ruhların cennete bir kuş olarak uçtuklarına inanıyorlardı. Ruh kuşları dünya ağacının dalları üzerinde duruyordu” (Sözeri, 2014: 181-189).

Şamanizm inancına sahip toplumlarda birçok manevi anlamı bulunan ve özellikle göksel yolculuklarında şamanlara yardımcı ruh olarak görülen kuş, şaman kıyafetlerinde de sembol olarak kullanılmaktadır. Zira şaman giysilerinde kullanılan hayvan motiflerinin, şamanlara hayvan biçiminde sihirli ve yeni bir beden vereceğine inanılmaktadır. Şaman giysilerinde kullanılan bu kuş motiflerinin yanında kuş tüyleri de görülmektedir (Eliade, 1999: 187).

İslamiyet’ten önceki inanç sistemi Şamanizm olan Türkler, İslamiyet ile tanıştıktan sonra, Şamanizm’in etkisinde kullandıkları sembol ve motiflere İslamiyet ile bağlantılı anlamlar yüklemişlerdir. İslamiyet’te kuşların melekleri simgelediği, kuşların dilinin melek ve ruhlar dünyasının dili olduğu, Hz. Süleyman’ın ise kuşların dilini bildiğinden bahsedilmektedir. Kuşların dilini bilmenin aynı zamanda cennetinde dilini bilmek anlamına geldiği düşünülmektedir. İslam inancına göre; kuş yuvalarını bozmanın ve zarar vermenin kişiye ya da ülkeye zarar vereceğine inanılmaktadır (Sözeri, 2014: 181-189).

İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemlerde de gerek Selçuklu kültüründe gerekse Osmanlı kültüründe yaygın bir şekilde kuş sembolünün izlerine rastlanmaktadır. Selçuklular döneminde kullanılan çift başlı kartal, Selçuklu devletinin adeta simgesi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de saraya bağlı dokuma atölyelerinde üretilen halılarda, çini ve seramiklerde, mimaride, ahşap, taş, maden ve bakır işçiliğinde kuşun; motifsel ve figüratif olarak kullanıldığı obje ve nesnelere rastlanmaktadır.

1.1. Anadolu Dokumalarında Kuş Motifinin Kullanımı

Anadolu'nun birçok yerleşim yerinde kuş motiflerinin uygulandığı dokumalara rastlanmaktadır. Özellikle Uşak yöresinde madalyonlu ve kuşlu halılar literatürdeki önemli kuş motifli halı örneklerindedir. Kocaeli/Hereke, Erzurum, Çorum, Balıkesir, Malatya, Konya, İzmir/Bergama, Aksaray, Tekirdağ/Şarköy, Afyonkarahisar, İçel, Van ve Uşak yörelerinde çeşitli formlarda kullanılmış kuş motifli dokuma örnekleri görülmektedir (Erbek, 2002: 90-92).

Görsel 1: Tekirdağ Şarköy yöresine ait kilim ve kuş motifi detayı, 19. yy, Vakıflar Halı Müzesi, İstanbul (Erbek, 1995: 98).

Görsel 2: Çorum Yöresine ait kilim ve kuş motifi detayı, 19. yy., özel koleksiyon (Erbek, 1995: 59).

Görsel 3: Konya Yöresine Ait Kilim ve Kuş Motifi Detayı, 19. yy, Konya Müzesi (Erbek, 1995: 21).

Görsel 4 – Gümüşhane Bayburt yöresine ait kilim ve kuş motifi detayı, 19. yy., özel koleksiyon (Erbek, 1995: 138).

Görsel 5 - Kars yöresine ait kilim ve kuş motifi detayı, 19. yy., Sivas Müzesi (Erbek, 1995: 59).

Görsel 6 – Konya Hotamış yöresine ait kilim ve kuş motifi detayı, 18. yy, Vakıflar Halı Müzesi, İstanbul (Erbek, 1995: 21).

Dokumalarda kuşlar, genellikle geometrik formda ve stilize edilerek kullanılmaktadır. Nadiren de olsa kuş figürlerinin natüralist tarzda kullanımına ait örnekleri de Döşemealtı halılarında görülmektedir.

Döşemealtı halılarında kullanılan keklik sembolü bazı dokumalarda birebir uygulanmaktadır. *“Özellikle Döşemealtı halılarında, sıklıkla kullanılan soyut anlatım yerine figürsel olarak ifade edilen kuş figürleri (keklik, güvercin) bulunmaktadır”* (Akpınarlı ve Arslan, 2018: 284).

Görsel 7: Kuş figürlü halı örnekleri, Döşemealtı (Kartal ve Alp, 2021: 281).

1.2. Çinilerde Kullanılan Kuş Motifleri

Türk çini sanatında sıklıkla kullanılan motiflerden birisi de kuş motifidir. Özellikle çift başlı kartal, şahin, tavus kuşu, leylek, ördek, siren (insan başlı, kuş kanadına ve gövdesine sahip varlık), simurg, gibi kuş figürleri kullanımı farklı dönemlere ait çinilerde karşımıza çıkmaktadır.

Türk çinilerinde kuş figürüne en fazla Selçuklu saray çinilerinde rastlanmaktadır. Kubadabad ve Keykubadiye saraylarının yıldız formlu çinilerinde, insan başlı kuş gövdeli efsanevi hayvan harpi ve simurgları ve çeşitli kuşları sıkça görülmektedir (Önder, 1988: 32). Selçuklulardan sonra çinilerde çok fazla rastlamadığımız kuş motifi, Topkapı sarayı sünnet odası çinilerinde de görülmektedir. Bu devrin, Nakkaşbaşı Şahkulu tarafından yapılan kuşlu panosunda simurg örneklerine rastlanmaktadır.

Osmanlı ve Selçuklu dönemi mimari yapılarında kuş motifli çinilerin kullanımı oldukça yaygındır. Kuş motifinin kullanıldığı çini örnekleri, dönem özelliklerini yansıtan tablolar niteliğinde olduğu düşünülebilir.

Görsel 8: Topkapı Sarayı sünnet odası cephesi (Sönmez, 2021: 214; Esemeli, 2000).

Görsel 9: Çift Başlı Kartal, Kubad Abad, Büyük Saray, yıldız çiniden kesilmiş kare levha, Konya Karatay Müzesi (Arık, 2000: 121).

Görsel 10: 13 yy. sıraltı tekniği çini, kuşlar ve hayat ağacı, Kubad Abad Sarayı, Küçük Saray, Karatay Medresesi Müzesi, Konya (Tiryak, 2021).

Görsel 11: Tavus kuşu, Kubad Abad Sarayı, Büyük Saray, Konya Karatay Müzesi (Tiryak, 2021).

Görsel 12: Siren figürü, Kubad Abad S., Küçük Saray, Konya Karatay M. (Arık, 2000: 121)

1.3. Mimaride Kullanılan Kuş Motifleri

Türk kültüründe kuş figürünün yaygın olarak kullanıldığı diğer alanlardan birisi de mimari yapılardır. Orta Asya'dan günümüze kadar kurulan birçok Türk devletlerinin yapılarının süslemelerinde kuş motifleri görülmektedir. Kuş motiflerinin görüldüğü, Anadolu coğrafyası mimari eserlerinden olan Erzurum Çifte Minareli Medrese, İlhanlı dönemi önemli eserlerinden olan Hüdavent Hatun Türbesi, Diyarbakır Kalesi, Emir Saltuk Kümbeti, Konya Kalesi, Beyşehir Kubad Abad Sarayı, Kayseri Karatay Hanı, Denizli Akhan Portalı, Sivas Gök Medrese Portalı ve Divriği Camii, Niğde Sungur Bey Camii ve Karaman Hatuniye Medresesi Taç Kapısı önemli yapılar arasında yer almaktadır. Bu yapılarda zaman zaman tekli kuş figürü, bazen birbirine bakan bazen de sırt sırta bakan kuş figürleri kabartma olarak uygulanmıştır.

Türk kültüründe ayrıca Hun, Göktürk ve Uygur döneminde de yırtıcı kuşlar, avcı kuşlar ve yırtıcı olmayan kuş figürlerine rastlanmaktadır. Hun döneminde kulaklı ve boynuzlu kartal figürü kullanımı dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere kuş figürünün Türk mitolojisinde ve kültüründe önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle hayvan üsluplu süslemelerde kuş figürü önemli bir yerdedir.

“Hem insan ruhunun göçmesini hem de uçmak fiili ile ilgili olarak cennete işaret ederler. Kaz, karga, baykuş, kuğu, Türk toplumlarının Şamanlarının en çok suretine girdikleri hayvanlardır” (Çoruhlu, 2007: 170).

“Tek ve çift olarak kullanılan kuş veya kartal kabartmaları oldukça yaygındır. Önemli örnekleri şöylece sıralayabiliriz: Konya Kalesi’nden İnce Minareli Medrese Müzesi’ne getirilen bir taş Üzerinde iki kartal (1220 civarı), Denizli Akhan’ın portalinde iki kuş (1253), Diyarbakır’dan İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’ne getirilen bir taş Üzerinde sırt sırta iki kartal (12. yüzyıl), Kayseri Karatay Han’ın avlu portalinde iki kuş (1240), Tercan Mama Hatun Türbesi portaline gizlenmiş tek kuş (13. yüzyıl), Niğde Sungur Bey Camii doğu portalinde gizlenmiş tek kuş (1335)” (Öney, 1992: 42).

Görsel 13: Konya Kalesi duvarlarında “es-Sultan” yazıtı ve iki yanında birer yırtıcı kuş (Alsan ve Sezaver, 2020: 158).

Görsel 14: Divriği Ulu Camii Batı-Tekstil kapısının yan duvarından detay, solda doğan figürü, sağda çift başlı kartal figürü (URL-3).

Görsel 15: Kartal figürü, Erzurum Yakutiye Medresesi (URL-10).

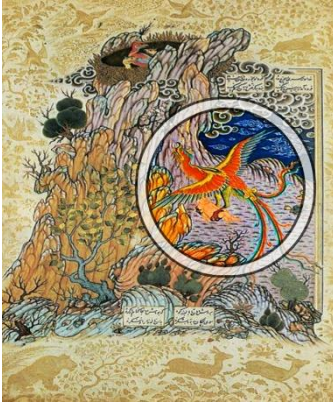
Görsel 16: Hayat ağacı üzerinde çift başlı kartal figürü, Erzurum Çifte Minareli Medrese (URL-2).

1.4. Minyatürlerde Kullanılan Kuş Figürleri

Türk kültür ve sanatında kullanılan kuş sembolünün görüldüğü başka bir alan da minyatürdür. Osmanlı döneminde kültürel, sosyal ve siyasal olayların yazılı ve görsel olarak tasvir edildiği minyatür sanatı anlatımlarında da kuş figürünün kullanıldığı gözlenmektedir. Diğer süsleme unsurlarında olduğu gibi minyatürlerde kullanılan kuş figüründe de birebir benzetilen kompozisyonlardan kaçınılmıştır. Osmanlı dönemi minyatür eserlerinden olan Şehnâme, Surname-i Hümayun, Falnâme, Zübdetü't-Tevârih ve Hümayunnâme'de de kuş figürlerinin kullanıldığı farklı kompozisyonlara rastlanmaktadır.

Firdevsi tarafından yaklaşık olarak 1010 yılında hazırlanan, ana kaynağı sözlü kaynaklar olan, Şehnâme isimli eserde kuş figürlerine rastlanmaktadır. Bu eserde kuş figürünün simurg olarak tasvir edildiği hikâyeler görülmektedir. Eserde simurg figürü; büyük boyutta, uzun kuyruklu ve çok renkli olarak betimlenmiştir (Bkz. Görsel 17). Şehnâme'de bulunan "Simurg'un Zal'ı getirmesi" konulu bir diğer hikâyedeki Simurg kuşu da çok renkli ve uzun kuyruklu olarak gösterilmiş, iyilik sembolü ve taşıyıcı olarak betimlenmiştir (Bkz. Görsel 18) (Kartal ve Alp, 2021: 449).

Osmanlı dönemine ait birçok minyatür kaynağında kuş tasvirlerine yer verilmiştir. Çoğunlukla "zümrüdü anka" ya da "simurg" olarak isimlendirilen kuş motifi tasvir edildiği kaynaklar arasında en önemlisi Kalender Paşa tarafından hazırlanarak I. Ahmet'e sunulan "Falnâme"dir (Bkz. Görsel 19) (Kartal ve Alp, 2021: 447).

Görsel 17: Simurg'un Zal'ı yuvasına götürmesi, Şehnâme, 1587-97, DCBL, Per 277.12.

Görsel 18: Simurg'un Zal'ı getirmesi, Şehnâme, 1553, TSMK, H. 1495, 38b.

Görsel 19: Bukrat'ın (Hipokrat) Simurg tarafından Kaf Dağı'na taşınması, Fahnâme, 1604-17, TSMK, H. 1703, 38b.

1.5. Maden İşçiliğinde Kullanılan Kuş Motif ve Figürleri

Geniş bir ürün çeşitliliği olan Türk maden sanatında da kuş motiflerine ve figürlerine rastlanılmaktadır. Saray için üretilen günlük kullanım eşyalarından olan buhurdanlıklar ve sürahilerin kuş biçiminde olduğu görülmektedir. Ayrıca aynalar, takılar ve kemer tokaları gibi aksesuarlara, kuş motifinin farklı şekillerde işlendiği görülmektedir. Maden işçiliğinde kullanılan tekniklerden olan döküm, oyma, dövme, kazıma gibi teknikler ile yapılmış objeler de kuş figürlü objelere örnek olarak gösterilebilir.

Görsel 20: Kuş formunda buhurdanlık örnekleri, Selçuklu Dönemi (Eravşar vd., 2013).

2. Kızılderili Kültüründe Kuş Sembolü ve Kullanım Alanları

Kuzey, Güney ve Orta Amerika ülkeleri olan Şili, Arjantin, Peru, Kanada, Brezilya ve Venezüella coğrafyalarında farklı Kızılderili toplulukları yaşamaktadırlar. Bu çalışmada Kızılderili ismiyle kaleme alınan, makalede Kızılderili ana tanımı altında, özellikle Kuzey Amerika yerlileri ve sanatı incelenmiştir.

“Yerli”, “Kızılderili”, “Hintli”, “American Indian” veya “Native American” gibi farklı isimlerle anılan bu kültür de Anadolu kültürü gibi zengin sanat çeşitliliğine sahiptir. Günümüzde varlıkları tam olarak kabul görememiş olsa da Kızılderili kültürü eskilere dayanmaktadır. Kızılderililerin kökenleri Aztek ve Maya kültürüne kadar dayanmaktadır.

1800'lü yıllarda 10 milyon ve üzeri olan Kuzey Amerika Kızılderililerinin nüfusu, günümüzde 2 milyon civarı rakamlarla telaffuz edilmektedir. Bu nüfus azalmasında, kıtadaki yerlilerin zorla topraklarından çıkarılmasının, diğer adıyla “uzun yürüyüş”ün ve Avrupalıların istilacı politikalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Kızılderili toplumunun varlığı her ne kadar kabul görememiş gibi algılansa da bu toplumun ürettiği sanatsal ürünleri, koleksiyoner ve müzeler tarafından yoğun ilgi odağı olmuştur. Kızılderili toplumunun ilgi odağı olan ürünleri arasında; el dokuması kilimler, şef battaniyeleri, seramikler, kum boyama tablolar, sepetler, boncuk işlemleri gibi sanatsal ürünler bulunmaktadır. Sanatsal üretimlerin yapıldığı Kızılderili kültür ve sanatında zengin bir motif ve sembol kullanımı görülmektedir. Türk kültüründe olduğu gibi Kızılderili kültüründe de motif ve semboller sadece süsleme amaçlı kullanılmamış, iki kültür de sanatlarındaki motif ve sembollere mistik anlamlar yüklemişlerdir. Kızılderili kültüründe doğadaki birçok nesne ve canlıların kutsal olduğu düşüncesi hakimdir. Bu sebeplerden dolayı doğa elamanlarını sanatlarıyla ve günlük yaşamlarıyla ilişkilendirerek tanrıyla iletişim kurabileceklerine inanmışlardır. Günümüzde Hristiyan olan Kızılderili yerli kültüründe gerek yaşam şekilleri gerekse el sanatları ürünlerine bakıldığında Şamanizm etkisi gözlenmektedir. Şaman inanç sistemine göre gökyüzü elemanları kutsal sayılmaktadır. Gökyüzü unsurlarından biri olan kuşu; Kızılderili kültüründe tanrı ile aralarında bağ kurmaya yarayan, tanrıya mesaj gönderebilecekleri bir aracı olarak görmüşlerdir. Kuş, sembol ve motif olarak Kızılderili kültüründe geleneksel kıyafetler başta olmak üzere sıklıkla kullanılmaktadır.

Kuş motifi; Kuzey Amerika yerlileri Navajo rezervasyon alanı Gallup, Chinle, Santa Fe, Hubbell, Shiprock alanı kıyafetlerinde sadece süsleme unsuru olarak kullanılmayıp, kuşun tüylerini ellerinde tutarak, başlarına ve sırtlarına takarak aksesuar olarak kullanmışlardır. Mokasen adı verilen boncuk ve deri malzemedен yapılan ayakkabılarında, kuş motifi kullanımı yaygındır. Navajo rezervasyon alanında “powwow” adı verilen dans ritüellerinde kuşun; pençe, gaga ve ayak kısımları da bire bir doğal haliyle kullanılmıştır. Yerli kültüründe ve özellikle dans ritüellerinin olmazsa olmaz müzik aletlerinden olan davullarda, farklı şekillerde de resmedilmiş kuş figürlerine rastlanmaktadır. Bu bağlamda Kızılderili kültüründe mistik, sembolik ve mitolojik bir değeri olan kuş sembolünün kullanımının oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

Kuşların her birinin farklı anlamlar içerdiği Kızılderili kültüründe; baykuşun uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır. Kızılderili mitolojilerinde bahsedilen bir kuş olan karganın ise iyi şans getirdiğine inanılır. Ölü kuşların bile kutsal sayıldığı, kuşların haberci olduğuna inanılan bu kültürde bazı kuş türlerinin avlanmasının sakıncalı olduğu düşünülmektedir.

Kartal, Kızılderili kültüründe en çok kullanılan sembollerden biridir. Farklı kabilelere göre kullanım şekillerinde değişiklikler görülmektedir. Savaşı, koruyuculuğu, topluluğun birbiriyle bağı ve refahı temsil ettiğine inanılmaktadır. Aynı zamanda; zaferin, cesaretin, direnç ve dayanıklılığın, bilgeliğin ve gücün simgesi olarak da kabul edilen kartalın; liderlik ve vizyonu da sembolize ettiği düşünülmektedir (URL-1).

Kartalın yaratıcı ile iletişim kurma gücüne sahip olduğuna, insanlara cennetten mesajlar getirdiğine inanılmaktadır. Cennetten mesajlar getirdiğine inanılan bu kuşun; tüy, kemik ve pençeleri ritüellerinde kullanılmaktadır. Yükseklerden uçan bu kuşun, büyük ruh ile fiziksel dünya arasında denge kuran bir varlık olduğu düşünülmektedir (URL-8).

Bazı kabilelere göre kartal öldürmenin sakıncalı olduğu ve öldürenin bir canavara dönüşeceğine inanılmaktadır. Kartal sembolü; kıyafetlerde, mokasen ayakkabılarda, takı ve aksesuarlarda, davullarda sıklıkla kullanılmaktadır (URL-1).

Kızılderili kültüründe önemli bir yere sahip olan diğer bir kuş ise efsanelerde sıklıkla bahsedilen, “Phoenix” adı verilen mitolojik kuşun, güç ve yeniden doğuşun sembolü olduğuna, güneş ve ateş arasında bir bağ kurduğuna inanılmaktadır.

“Efsaneye göre Güneş, harika ve parlak tüylerinin üzerinde parladı ve kuşun sonsuza kadar yaşaması gerektiğine karar verdi. Sonra Phoenix, sürekli tüyleri için kovalandığı için kendi güzelliğinin kurbanı oldu. Böyle yaşayamayınca çok uzaklara, çöle uçtu. Yüzlerce yıl sonra yorulmuş, yaşlanmış ve geri dönmeye karar vermiş. Güneş'e şarkı söyledi ama cevap verilmedi. Yeniden genç ve güçlü olmak istiyordu” (URL-8).

Bilgeliği temsil ettiğine inanılan karga da Kızılderili kültüründeki kutsal sayılan kuşlardandır. Kargaların konuşma yeteneğine sahip olduğu, doğadaki en bilge kuş olduğu, hayalet dansının sembolü ve avcılara rehberlik eden bir kuş olduğuna inanılmaktadır. Yerli halk; kargaların tüyleriyle büyük felaketler sonrasında kendilerini yerden kaldırarak cennete götüreceklerine de inanmaktadır.

“Bugün, bazı insanlar Karga'nın ölümü temsil ettiğini söylüyor ama bu tamamen tersi. Bu, Kızılderili kültüründe Kargalar hakkında yaygın bir yanılgıdır. Onlar bir şans işareti ve Dünya ile derin bir bağlantıydı. Kargaların kendileriyle iletişim kurduklarına ve doğadan insanlara mesajlar ilettiklerine inanıyorlardı. Kargaların doğa kanunlarının koruyucuları olduğu düşünülüyordu” (URL-1).

Kızılderili kültüründe gücü simgeleyen bir diğer kuş ise “Thunder Bird” olarak adlandırılmaktadır. Bu kuşa “şimşek kuşu” veya “yıldırım kuşu” da denilmektedir. Thunderbird, Kızılderili mitolojisinde gagasından şimşek çaktığına, kanat çırpışlarının gök gürültüsüne sebep olduğuna inanılan efsanevi bir kuştur. Yerli Amerikan efsanelerine göre, “thunder bird” olarak

adlandırılan şimşek ve gök gürültüsüne sebep olduğu düşünülen kuşun muazzam kanatlarıyla güneşi kapatacak kadar büyük olduğuna inanılır. Thunderbirds şiddetli bir fırtınadan hemen önce ortaya çıkar, ölüm ve yıkım getirir. İlkbahar ve yaz aylarında ise yeni bir hayat ve yeni bitkiler için gerekli olan yağmurları da beraberinde getirir. Bu yüzden hem ölüm hem yaşam ile ilişkilendirilir (URL-7).

“Kuşlar, nihai özgürlüğün ve cennetle bağlantının işareti olarak kabul edildi. Kuşlar, yukarıdan net bir şekilde görme ve ulaşılabilir olanı temsil etme yeteneğine sahiptir. Ötücü kuşlar ve yırtıcı kuşlar da dahil olmak üzere her türden kuş, sembol kültürlerinin bir parçasıydı. Kartallar ve Kargalar muhtemelen en yaygın olanlardır ve bugün bile insanların ilgisini çekerler, ancak kültürlerinde kırlangıçlar, kardinaller veya mavi alakarga kuşlarının da anlamları vardır. Yerli Amerikan kabilelerinde kuşlar ve anlamları hakkında hikâyeler ve efsaneler aktarıldı” (URL-1).

Kızılderili kültüründe bir inanç kavramı olan totemlerde, farklı şekillerde kuş figürleri işlenmiş, bazı totemler kuş formunda üretilmiştir. Geniş kanatlı, kafasından büyük bir gagaya sahip olan, kuş formu totem direkleri de görülmektedir.

2.1. Kızılderili Sepetlerinde Kuş Sembolünün Kullanımı

Kırsal hayatın vazgeçilmez el sanatlarından olan sepet örücülüğü Kızılderili halkı içinde her daim önemli olmuştur. Birçok kültürde günlük kullanım eşyası olarak üretilen sepetler, Kızılderili kültüründe sadece fonksiyonel nesnelere olmamıştır. Yerli dokuyucu sepete ruhani bir anlam yüklerken, Avrupalı Amerikalılar sepetleri sanat eseri olarak görmüşlerdir. Yeni göçmenler arasında “sepet çılgınlığı” olarak bilinen bir dönem başladığından söz edilmektedir. Sepetlere gösterilen bu yoğun ilgide; üzerlerindeki semboller, motifler, kullanılan tüy, boncuk, deniz kabuğu gibi süs malzemeleri ve kullanılan tekniklerin etkisi büyüktür. Günümüzde Kuzey Amerika Yerli sepetleri; küratörler, koleksiyonerler tarafından toplanmakta ve birçok dünyaca ünlü müzede sergilenmektedir.

Kızılderili kültüründe önemli olan sepet örücülüğü, sadece kullanım objesi olmaktan ziyade, sepetlere işlenen motiflerle birlikte birer mesaj verme araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitkisel, geometrik ve figürsel süslemelerin yapıldığı sepetlerde kuş motiflerinin de kullanımı yaygındır.

Görsel 21: Kuş Sembollü, Kuzey Amerika Kızılderili Sepet Örnekleri 1 (Eroğlu, 2015a).

Görsel 22: Kuş sembollü, Kuzey Amerika Kızılderili sepet örnekleri 2 (Eroğlu, 2015a)

2.2. Kızılderili Dokumalarında Kuş Sembolünün Kullanımı

Kızılderili kadınları için dokuma kutsaldır; bu dokumaları yapan kişiler ayrıcalıklı ve özel olarak kabul edilen insanlardır. Kızılderili dokumalarında kullanılan motifler, dokumanın yapıldığı bölgelere ve kabilelere göre farklı isimlerde adlandırılmaktadırlar. Navajo kilimlerindeki desenleme ve stiller; Chief, Ganado, Klagetoh, Two Grey Hills, Bumtwater, Chinle, Wide, Ruins, Crystal, Eyedazzler, TeecNosPos, Storm, Pictorial, Sandpainting, Yei, Yeibichai, Tree of life, New Lands, Glossary (A Guide To Navajo Rugs) olarak gruplandırılmaktadır. Bu gruplamalar; yer isimleri, şef battaniyeleri, doğa olayları (yağmur, fırtına), kum boyama, yanık su, yaşam ağacı, yeni diyarlar, insan figürleri, dansçılar, göz kamaştırıcı, şeritli gibi yöresel isimlerle yapılmıştır (Eroğlu, 2018: 107).

Anadolu dokuma kültürü gibi Kızılderili dokuma kültürü de geniş sembol ve motif çeşitliliğine sahiptir. Kızılderili dokumalarında genellikle geometrik semboller tercih edilmekle birlikte, az da olsa bitkisel olarak gruplandırılacak sembollere de rastlanmaktadır. Bitkisel ve geometrik süsleme anlayışının yanı sıra figürsel motif kullanımı da yaygındır. Figürsel bu motiflerden biri de kuş motifidir. Dokumalarda kullanılan kuş motifi; genellikle literatüre “Tree of Life” (Yaşam Ağacı) olarak geçen, gerçekte “Mısır Bitkisi” olarak bilenen bitkinin dallarında ve yapraklarında kompoze edilmiştir. Dokumalarda kullanılan kuş motifleri çok renkli ve keskin hatlarda dokunmuştur.

Görsel 23: Kuzey Amerika Kızılderililerine ait kuş sembolü dokuma örnekleri 1, Navajo Rezervasyon Alanı (Eroğlu, 2015a).

Görsel 24: Kuzey Amerika Kızılderililerine ait kuş sembolü dokuma örnekleri 2, Navajo Rezervasyon Alanı (Eroğlu, 2015a).

2.3. Kızılderili Kıyafetlerinde Kuş Sembolünün Kullanılması

Geleneksel değerlerine bağlı kalmaya çalışan Kızılderililer; kıyafetlerinde duygu ve düşüncelerini aktarmaya çalışmışlardır. Bu çalışmaya konu olan Navajo rezervasyon alanındaki Kızılderililer, özellikle powwow denilen dans ritüellerinde giydikleri kıyafetlerde kuş görselini kullanmışlardır. Yılın belli tarihlerinde, farklı bölgelerden gelen Kızılderililer, adeta görsel bir şova dönüştürdükleri powwow etkinliklerinde birbirinden güzel kıyafetlerini giymektedirler. Kıyafetlerin omuz ve sırt kısımlarında çeşitli şekillerde süslenmiş kuş sembollerine rastlanmaktadır. Kızılderili kültüründe kutsal sayılan kuş, sadece bir desen ve süsleme unsuru olmamış, kuşun tüylerini de kıyafetlerinde kullanmışlardır. Tüy kullanımı hem dekoratif hem de karşı tarafa mesaj verme niteliğindedir. Tüy kullanımının yanı sıra yırtıcı kuşların; gaga, pençe, baş gibi uzuvları da kullanmışlardır.

Görsel 25: Kuzey Amerika Kızılderili kıyafetlerinde kuş sembolü örnekleri, powwow, Albuquerque (Eroğlu, 2015b).

Görsel 26: Kuzey Amerika Kızılderili ayakkabılarında kuş sembolü örnekleri, powwow, Albuquerque (Eroğlu, 2015b)

2.4. Kızılderili Seramiklerinde Kullanılan Kuş Sembolleri

Seramik; ana malzemesi “kil” olan, aynı zamanda “pişmiş toprak” olarak ifade edilen, ilk çağlardan günümüze kadar birçok kültürde görülen bir kullanım ve süs eşyasıdır. “Kimi kaynaklar seramiğin tarihini insanlığın tarihiyle yaşıt kabul etmiştir” (Onur Erman, 2012: 19).

Kızılderili seramiklerinde farklı kuş sembollerine rastlanmaktadır. Doğa elamanlarından yararlanma ve doğadaki birçok malzemeyi kullanmada ustalaşan Navajo’lar toprağa şekil vererek gerek günlük kullanım eşyası gerekse dekoratif süs unsuru olan seramik objeler yapmışlardır. Bu objelerini de farklı kuş sembolleri ile süslemişlerdir. Böylelikle kutsal saydıkları kuşları seramiklere uygulayarak hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir.

Görsel 27: Kuş sembolü, Kuzey Amerika Kızılderili seramik örnekleri 1 (Eroğlu, 2015a).

Görsel 28: Kuş sembolü, Kuzey Amerika Kızılderili seramik örnekleri 2 (Eroğlu, 2015a).

2.5. Kızılderili Kum Boyama Sanatında Kullanılan Kuş Sembolleri

Kızılderili mitolojilerinde yer alan, kum boyama sanatının geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Genellikle mitolojik ve efsanevi konuların işlendiği bir sanattır. Kum boyama; Yerlilerin kayaları kırarak veya yaşadıkları bölgeden elde ettikleri kumu, bazı bitki kurularını, külleri kullanarak şifa niteliğindeki ayinlerinde yaptıkları süslemelerdir.

“Şifa ritüeli süresince yere renkli kumlarla, sembollerle bezeli bir resim yapılır, kişi ortasına oturur ve yakılan otlar eşliğinde ilahi okunurdu. Seremoni bittiğinde ise resim bozulur, kum evlerden uzak bir yere dökülürdü. Ertesi gün aynı işlem bir daha yapılırdı. Bu işlemler dokuz gün kadar sürebilmekteydi.” (Manyas, 2019: 50)

Kum boyama sanatında kullanılan önemli bir faktör olan sembolleri, bilge ve büyücü kişilerin çizdikleri bilinmektedir. Kum boyama sanatı; Kızılderili kültüründe sadece bir süsleme unsuru olmayıp, tedavi edici ve kötülüklerden koruduğuna inanılan dinsel bir ritüeldir.

Görsel 29: Kuzey Amerika Kızılderili kum boyama sanatı yapım aşaması (URL-5)

Görsel 30: Kuş sembolü, Kuzey Amerika Kızılderili kum boyama örneği (Eroğlu, 2015a)

Görsel 31: Kuş Sembollü, Kuzey Amerika Kızılderili Kum Boyama Tablo Örnekleri (Eroğlu, 2015a).

2.6. Kızılderili Aksesuarları ve Diğer Alanlarda Kuş Sembolü Kullanımı

Kızılderililerin günlük hayatlarının birçok alanında kullandıkları kuş sembolüne aksesuarlarında da rastlanmaktadır. Dans ritüellerinde kullanılan davullarında, takılarında, mokesen ve deri ayakkabılarında, fişek çantası denilen torba dokumalarında, dekoratif amaçlı kullandıkları bufalo

kafataslarının üzerinde ve kachina bebeklerinde de kuş sembollerinin kullanımına rastlanmaktadır. 1700 ila 1800 yılları arasında deri üzerinde, çadırlarında, boncuk işi kıyafetlerinde de kuş sembolünün kullanıldığı görülmektedir.

Görsele 32: Kuş sembolü, Kuzey Amerika Kızılderili davul örneği (URL-4).

Görsele 33: Kuş sembolü, Kuzey Amerika Kızılderili davul örneği 2 (URL-6).

Görsele 34: Kuş sembolü, Kuzey Amerika Kızılderili davul örneği 3 (URL-9).

Görsele 35: Kuş sembolü, Kuzey Amerika Kızılderili aksesuar örnekleri (Eroğlu, 2015b).

Sonuç

2012 ve 2015 yılları arasında Türk kültürü ve sanatının izlerini aramak amacıyla çeşitli araştırmalar yapmak üzere Amerika Birleşik Devletleri, Texas, Arizona, New Mexico eyaletleri arasında kalan Navajo rezervasyon alanına gidilmiştir. Türklerle akraba topluluklar olabileceği düşünülen Kızılderili toplumunun sanatları farklı yönleri ile incelenerek kültürler arası etkileşimler, benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu benzerliklerin ana dayanağı olarak Orta Asya şaman ve Gök Tanrı inancı olduğu düşünülmektedir.

Türk kültüründe mimariden el sanatlarına kadar birçok alanda karşımıza çıkan kuş sembolü Kızılderili kültüründe de karşımıza çıkmaktadır. Şaman inancında güneş, ay ve yıldız kutsal sayıldığı gibi kuş sembolü de kutsal sayılmıştır. Bu kutsallık öyle yaygınlaşmıştır ki kuşların tüyleri, pençe ve gagaları günlük hayatta elbiselerde, sepet örücülüğünde, dokumalarda ve benzeri alanlarda kullanılır hale gelmiştir. Kızılderili kültüründe yaygın olan kuş sembolü kullanımı dokumalarda, bazen natüralist tarzda adeta bir canlı kuş gibi bazen de stilize edilerek geometrik formda kullanılmıştır. Özellikle Kızılderili mitlerinde kutsal bitki olarak adlandırılan mısır bitkisinde kuşlar, mısır dallarına konmuş halde

dokunmuştur. Navajo rezervasyon alanında incelenen dokuma örneklerinde mısır bitkileri ile sıklıkla kullanılan dokuma örneklerine rastlanmıştır. Araştırma sahasında gezilen Gallup, Hubbell, Santa Fe, Shiprock bölgelerindeki dokumalarda kuş figürü kullanımı oldukça yaygındır. Benzer kompozisyon uygulamasına Tekirdağ/Şarköy kilimlerinde uygulanan kompozisyon sisteminde de rastlanmaktadır.

Alan araştırması sırasında Albuquerque’de karşılaşılan, “powwow” adı verilen ritüellerde giyilen kıyafetlerde kuş tüyü kullanımı gözlenmiştir. Bu ritüellerde kuş ve kartal pençelerinin, dansçıların ellerinde birer aksesuar olarak kullanımı da dikkat çekmektedir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Kızılderili kültüründe kuşun anlamı ve önemi büyüktür.

Konuyla ilgili olarak bu tespitlere ilişkin sorular sorulmuş ve kuşların tüylerini kullanarak tanrıya yaklaştıklarını, tanrıyla daha iyi iletişim kurduklarını, kuş pençelerini ellerinde taşıyarak kartalın gücünü yanlarında hissettikleri bilgisi aktarılmıştır. Aynı şekilde; Anadolu’nun birçok bölgesinde özellikle orta Anadolu’da bazı folklorik giysilerde ve kadın başlıklarında tüy kullanımı görülmektedir. Özetle şu ifade edilmelidir ki her iki kültürde de kuşun mistik ve sembolik gücünün olduğu ilkesiyle bu sembol ve motifin kullanımı yaygındır.

Hem Türk hem de Kızılderili kültüründe kuşa değer verilmiş, önemsenmiş ve kutsallaştırılarak mistik anlamlar yüklenmiştir. İki kültürde de kuş sembollerine yüklenen anlamlar arasında benzerlikler görüldüğü gibi farklılıklar da görülmektedir. Benzerliklere örnek olarak kartal sembolünü göstermek uygun olacaktır. Kartal; iki kültürde de gücün simgesi olmuştur. Aynı şekilde baykuşun da iki kültürde de uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır. Farklılıklara ise kargayı örnek verebiliriz. Karga; Türk kültüründe olumsuz olayları ve kötü haberleri getiren bir kuş olarak algılanırken, Kızılderili kültüründe ise şans getiren bir kuş olarak kabul edilmektedir.

Her iki kültürde de kuş sembolü kutsal sayılmıştır. Kuşun ruhun simgesi olduğu, kötülükten koruyucu ve tanrıyla aracı rolü üstlendiği düşünülmektedir. Şaman inancına göre; kuşlardan yardım almak için kuşların kemiklerini, tüylerini, gaga ve pençelerini kullanmak gerektiğine inanılmaktadır. Günümüzde Türk ve Kızılderili inanç sistemine bakıldığında; Türkler Müslüman, Kuzey Amerika Kızılderilileri ise Hristiyan topluluklardır. İnançları farklı olmasına rağmen her iki kültürde de şaman inanç sisteminin etkisinde kaldığına dair izler görülmektedir.

Türk kültüründe, İslam’ın etkisiyle canlı varlıklar ve figür kullanımında bire bir doğal tarzda kullanımdan kaçınılarak stilize etme yoluna gidilmiştir. Türkler kuş sembolünü; mimaride, dokumalarda, minyatürlerde, çini ve seramiklerde, taş, cam ve maden sanatında kullanmışlardır. Kızılderili kültüründe kap kaktan, yaygı ve battaniyelere, sepet örücülüğünden, kum boyamaya, dans ritüellerindeki davullarından,

takılarından kıyafetlerine kadar birçok alanda kuş motifini sembol olarak kullanmışlardır.

KAYNAKÇA

- Akpınarlı, H.-Arslan, P. (2018). Kuş motifinin özellikleri ve kuş motifli döşemealtı halıları. *Folklor Akademi Dergisi*, 1(3), 273-286.
- Alsan, Ş.-Sezaver, A. (2020). Türk mimari süslemesinde natüralist kuşlar. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8 (22), 153-169.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu saray ve çinileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ateş, M. (2011). *Mitolojiler ve semboller, ana tanrıça ve doğurganlık*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi. *Turan SAM*, 3(12), 49-60.
- Çoruhlu, Y. (2007). *Erken devir Türk sanatı*. C. 1, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2015). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (çev.: İ. Birkan), Ankara: İmge Yayıncılık.
- Eravşar, O.-vd. (2013). *Büyük Selçuklu mirası-müzeler*. C. 1, İstanbul: Selçuklu Belediyesi ve Konya Aydınlar Ocağı.
- Erbek, G. (1995). *Anatolian kilims I* (3), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Erbek, N. (2002). *Çatalhöyük'ten günümüze Anadolu motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Eroğlu, M. A. (2015a). *Navajo rezervasyon alanından görüntüler* [Alan Araştırması Fotoğraf Çekimi]. Amerika Birleşik Devletleri.
- Eroğlu, M. A. (2015b). *Powwow festivali* [Alan Araştırması Fotoğraf Çekimi]. Albuquerque, Amerika Birleşik Devletleri.
- Eroğlu, M. A. (2018). Kızılderililer ve kıyafetler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1677-1694.
- Esemenli, D. (2000). Mekânlar-zamanlar. *Topkapı Sarayı*, 24-135, İstanbul: Akbank Yayınları.
- Kartal, S.-Alp, K. Ö. (2021). Mitolojik kuşlardan Simurg'un minyatürler üzerinden sembolik anlam kodları. *Folklor Akademi Dergisi*, 4(3), 439-451.
- Manyas, N. (2019). *Tinsel formlar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- Onur Erman, D. (2012). Türk seramik sanatının gelişimi: toprağın ateşle dansı. *Acta Turcica Kültürümüzde Toprak*, (ed. E. G. Naskali-H. O. Altun), 1, 18-33.
- Önder, M. (1988). Selçuklu Kubad-Abad Sarayı çinileri. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3, 31-39.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu mimari süslemesi ve el sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sazak, G. (2014). *Türk sembolleri: Hun dönemi Türk motif ve sembollerinin sanata ve hayata yansımaları*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sönmez, E. E. N. (2021). Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü çinileri. *Art-Sanat Dergisi*, 15, 203-277.

- Sözeri, T. (2014). *Mistik/gizil simgeler gelenek ve kavramlar*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Tiryak, E. (2021). *Selçuklu dönemi yıldız formlu çinilerinde kuş figürleri*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: Alois, R. (2020). Native American bird aymbols. <https://www.richardalois.com/symbolism/native-american-bird-symbols> (Erişim: 11 Aralık 2022).
- URL-2: Çifte Minareli Medrese-Erzurum. <https://www.akittv.com.tr/dini-bilgiler/ramazan/8619-cifte-minareli-medrese-erzurum> (Erişim: 20 Ocak 2023).
- URL-3: Fıratlı, E. (t.y.). Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası. <http://gezinyuzlersitesi.com/gidilen/divrigi-ulu-cami-ve-darussifasi-sivas-ertugrul-firatli/> (Erişim: 02 Ocak 2022)
- URL-4: Indigenous arts of North America. (t.y.). <https://www.denverartmuseum.org/en/collection/indigenous-arts-north-america> (Erişim: 14 Aralık 2022)
- URL-5: Kosinski, J. (2018). The art of Native American sand painting. <https://journalofantiques.com/columns/antiques-peek-august-2018/> (Erişim: 26 Kasım 2022)
- URL-6: Scott, C. (2021). Line, shape and color: Elements of Native American Art. <https://www.segreatart.art/line-shape-and-color-elements-of-native-american-art/> (Erişim: 15 Aralık 2022)
- URL-7: Thunderbird. (2022). <https://www.britannica.com/topic/thunderbird-mythological-bird> (Erişim: 14 Ocak 2023)
- URL-8: The thunderbird. (t.y.). <https://spiritsofthewestcoast.com/collections/the-thunderbird-symbol> (Erişim: 15 Eylül 2022)
- URL-9: Torrence, G.-Alexander, M. (2018). Bringing Native American art to the American Wing. <https://www.metmuseum.org/Perspectives/articles/2018/10/art-of-native-america-diker-american-wing> (Erişim: 15 Aralık 2022)
- URL-10: Yakutiye Medresesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/yakutiye-medresesi> (Erişim: 05 Ocak 2023).

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Bu çalışma, 2015 yılımda yapılan bir alan araştırmasına ait veriler ışığında hazırlandığı için etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır./*This research; It is among the studies that do not require ethics committee approval, as it was conducted in the light of the data of a field study conducted in 2015.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*